

mål+₃mæle

Ta' med en tur til *Hispania*, *Vendsyssel* og *Haveje*,

hvor du finder læserkommentarer, -spørgsmål
og svar *side 2*

Oversættelse: en saga blot?

Erik Skyum Nielsen viser hvorfor det kan give
rigtig god mening at nyoversætte en tekst der
allerede er oversat tilsyneladende upåklageligt
side 10

Vertikale udfordringer i et horisontalt tekstunivers

Læs Holger Juuls observationer og udlægninger
af alternative skriveretninger *side 17*

Er der et målebånd til stede?

Vi byder lidt spidst snarere end egentlig varmt
Velkommen i *Mål og Mæle* til de journalister der
beder interviewofferet kvantificere noget der
ikke kan måles *side 24*

Runes in spaaaace!

Hvilke runer bliver de første til at forlade atmo-
sfæren på linje med Lajka og Gagarin? Læs
Lisbeth Imers artikel om et new age-baseret
mediestunt *side 27*

Sproget er i køkkenet...

Test din viden om sprog blandt potter og pander
bagsiden

Spørgsmål og svar om
sprog **2**

Cykelist **7**

Side 9-etymologien:
Bravo! **9**

En sagaoversætters
signatur **10**

Lodrette ord **17**

Spørgende gradsadverbier
i meningsløs kvantitativ
journalistspørgeteknik **24**

Runer og rumfart **27**

Sprogviden **32**

Men det allermest ud-
døde af dem alle, old-
lavnordisk, har ikke udviklet
sig til noget som helst. Det er
en primitiv dialekt.

John Irving i Vandmetoden

Runer og rumfart

Af Lisbeth M. Imer

Næste år – i 2023 – skal Danmarks eneste astronaut, Andreas Mogensen, ud på endnu en mission i rummet. Forberedelserne er naturligvis i fuld gang, og astronauten har nu også valgt et navn og et logo til missionen, hvori der indgår et par runer. Missionen bærer navnet *Huginn*, og logoet, skabt af ESAs grafiske designer, er holdt i rødt, hvidt og blå (figur 1). Det består af en flyvende ravn, hvis vinge er prydet med en silhuet af et danmarkskort. En hvid, bølgende streg går fra København og op i himlen – eller ud i rummet, om man vil – til de to vandrette streger, som forestiller rumstationens solpaneler samtidig med, at de er symbol på, at rumrejsen er Mogensens anden mission. En rundet blå streg under ravnens symboliserer Jorden, og foran ravnens bryst er placeret seks stjerner, som – når de forbindes med streger – ifølge ESA skulle ligne vikingesymbolet for »sikker rejse«.

Symbolikken er således skruet op på fuld styrke, og det meste giver rigtig god mening. *Huginn* (skrevet med ét *n* på dansk), som betyder »tanke«, var som bekendt den ene af Odins ravne, der blev sendt ud i verden for at bringe nyheder hjem, og navnet kunne ikke være mere velvalgt til en mission, hvor

målet netop er at skaffe ny viden. Derimod har det såkaldte vikingesymbol ikke rod i hverken historien eller mytologien, men er en nyskabelse og en alternativ måde at bruge historien på. For at forstå denne anderledes måde at bruge skrifthistorien og runerne på, må vi først kigge på bevægelsen *New Age*, inden for hvilken runerne har fået stadig stigende betydning.

New Age

I 1960'erne opstod *New Age* som et oprør mod samfundets traditionelle normer. *New Age* er en spiritualitet og en samlebetegnelse for terapiformer, (religiøse) forestillinger og metoder sammensat af tanker fra flere af verdens religioner med Østen som hovedleverandør samt elementer fra psykologi

Figur 1. Huginn-missionens logo. Illustration: ESA – European Space Agency.

og naturvidenskab. Der er fokus på en ny tidsalder (New Age) og en udvikling hen mod et jordisk paradys og en højere bevidsthed for det enkelte menneske. Centralt inden for New Age er individets spirituelle udvikling og en tro på, at det guddommelige findes i menneskets eget indre. En lang række terapiformer og alternative behandlingsformer knytter sig til bevægelsen og er målrettet mod det enkelte individ, såsom zoneterapi, akupunktur, krystalhealing, clairvoyance med meget mere. Mange af disse rækker ud over New Age og er blevet ret almindeligt forekommende i dagligdagen.

New Age består altså af et sammensurium af religiøsitet, åndelighed, psykologi og naturvidenskab, og man kan ikke definere én kilde, hvorfra alting udspringer. På samme måde er det, når man prøver at undersøge, hvordan runealfabetet har fået betydning inden for New Age. Det nytter i sagens natur ikke at gå til gamle, videnskabelige opslagsværker. Man må i stedet afsøge internettets krinkelkroge.

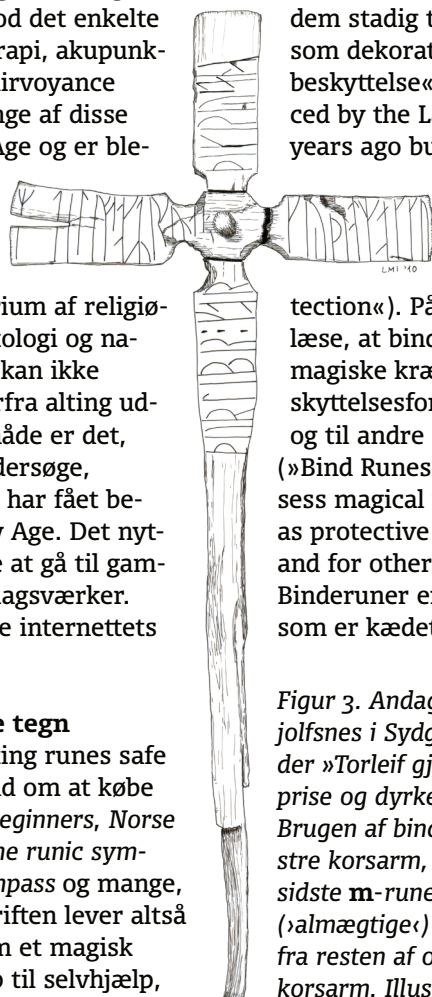
New Age og magiske tegn

Hvis man googler »viking runes safe travels«, får man tilbud om at købe bøger som *Runes for beginners*, *Norse magic for beginners*, *The runic symbols: Your spiritual compass* og mange, mange andre. Runeskriften lever altså i bedste velgående som et magisk hjælpemiddel og hjælp til selvhjælp,

når man står over for forandringer i livet eller måske selv søger udvikling. En af bøgerne lover, at »runerne vil lede dig på den fysiske og spirituelle vej du rejser ad hver dag« (»the runes will guide you on the physical and spiritual path that you travel every day«). På én hjemmeside står der, at »Runerne blev erstattet af det latinske alfabet for over

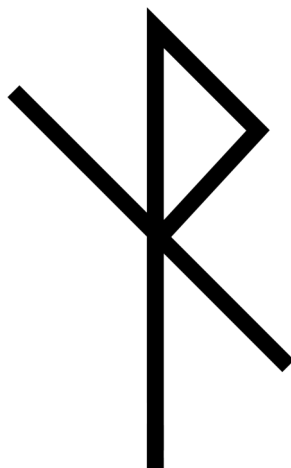
1000 år siden, men man bruger dem stadig til særlige formål såsom dekoration, spådomskunst og beskyttelse« (»Runes were replaced by the Latin alphabet over 1000 years ago but their use has persisted for other specialised purposes such as decoration, divination and protection«).

På en anden kan man læse, at binderuner menes at have magiske kræfter og bruges som beskyttelsesformularer og spådomme og til andre spirituelle formål (»Bind Runes are believed to possess magical powers and are used as protective charms, divination and for other spiritual purposes«). Binderuner er to eller flere runer, som er kædet sammen enten ved at

Figur 3. Andagtskors af træ fra Herjolfsnes i Sydgrønland. Indskriften lyder »Torleif gjorde dette kors for at prise og dyrke den almægtige Gud.« Brugen af binderuner ses på den venstre korsarm, hvor i øvrigt også den sidste **m**-rune i ordet **olmokkum** (»almægtige«) er placeret – løsrevet fra resten af ordet, som står på højre korsarm. Illustration: Nationalmuseet.

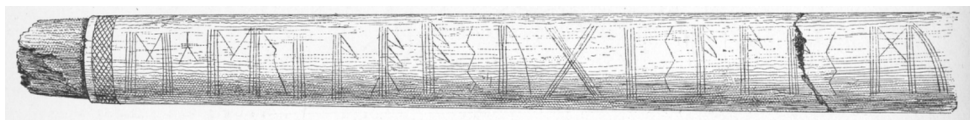
Figur 2. Tegningen viser binderunen – eller »the viking symbol« om man vil – som er anvendt i rummissionens logo. Heri bliver r- og z-runen bundet sammen ved hjælp af en fælles hovedstav. Illustration: Forfatteren og redaktionen.

dele en hovedstav eller en bistav. En runes hovedstav(e) er de(n) lodrette streg(er), og bistaven(e) er de(n) vandrette eller skrå streg(er). Desuden taler man om en bælg, når bistaven er rundet, fx har en **b**-runer to bælg(e) (ᚸ), en **r**-runer har både en bælg og en bistav (ᚱ). Og dernæst er der en præsentation af forskellige binderuner, som hver især skulle være lykkebringende (fx ved at sikre godt helbred, beskyttelse, energi) eller repræsenterer en eller anden god egenskab (fx mod eller styrke). Paradoksalt nok handler samtlige hjemmesider om runer fra den ældre futhark, dvs. jernalderens runealfabet (ca. 160–700 e.Kr.), selv om Google-søgningen indeholder ordet »viking«. I vikingetiden brugte man den yngre futhark (ca. 700–1050 e.Kr.).

Symbolet, som er brugt i den forestående missions logo, består af to binderuner, en **r**-runer ᚱ og en **z**-runer ᚷ fra den ældre futhark, som deler den samme hovedstav samt den ene bistav (se figur 1). Det er helt klart hentet fra

New Age's brug af runer, hvor de forskellige hjemmesider præsenterer forskellige navne og egenskaber for de enkelte runer. Navnene er inspireret af det, vi kender fra jernalderens runealfabet, men kan være stavet forskelligt. Ét sted kan man læse, at de to runer udgør to ud af i alt seks runer, som har særlig forbindelse til rejse, nemlig **r**-runen, som den pågældende hjemmeside kalder *raido*, der symboliserer rejse, **z**-runen *aligz*, som symboliserer beskyttelse, **f**-runen *fehu*, som symboliserer frihed, **d**-runen *dagaz*, som symboliserer oplysning, **b**-runen *berkano*, som symboliserer ny begyndelse, og endelig **e**-runen *ehwaz*, som symboliserer at rejse for fornøjelsens

Figur 4. Spydskafte fra Kragehul (Fyn), som dateres til slutningen af 400-tallet, har også indslag af binderuner i teksten. Illustration: Julius Magnus Petersen.

skyld. På andre hjemmesider har runerne lidt andre, men beslægtede egenskaber, og navnene kan været stavet anderledes. Et sted kan man læse, at **r**-runen er særligt knyttet til guden Tor, hvis hammer, Mjølner, som bekendt altid kom tilbage. Kombinationen af **r**- og **z**-runernes navne giver dermed tilsammen betydningen ›sikker rejse‹. Hver rune bliver altså i sig selv et symbolbærende element.

Runernes navne, binderuner og samstavsruner

Runernes navne på diverse hjemmesider har ganske vist rod i de navne, runerne havde i jernalderen – nogle er endda helt enslydende. Men betydningerne er i mange tilfælde fortolkninger af de navne, runerne fik tildelt i jernalderen. Fx betyder det urnordiske ord **dagaz* ›dag‹, og **d**-runen bliver så i moderne forestillinger symbolet på ›lys, oplysning, opvågningen, bevidsthed og klarhed‹.

I jernalderen blev runernes navne brugt som huskeregel for runeristerne. Princippet var ganske enkelt. Den indledende lyd i ordet angav runens lyd-værdi: **fehu* ›kvæg, rigdom‹ stod for

/f/, **purisaz* ›jætte, trolde‹ for /p/ (pustelyden som i ordet *thin* på engelsk), **dagaz* ›dag‹ for /d/ osv. Kun i to tilfælde fraveg runerne dette princip, nemlig for **ŋ**-runen, som hed **Ingwaz*, og **z**-runen, som hed **algiz*, hvor runens lyd optræder i henholdsvis midten og i

Figur 5. Indskriften på den store runesten fra Hedeby lyder »Torulv, Svends hirdmand, rejste denne sten efter Erik, sin fælle, som døde, da drenge belejrede Hedeby. Men han var styrmand (skibshøvding), en såre god dreng.« Det er den sidste del af indskriften »Men han var styrmand« og »dreng«, som er skrevet med samstavsruner. Illustration: Nationalmuseet.

slutningen af navnet, præcis svarende til den plads, hvor runen ville være anvendelig. Disse lyde optrådte ikke i begyndelsen af noget urnordisk ord. Hver rune havde altså en lydverdi, og vi kender efter min mening ikke til sikre belæg for, at runerne desuden blev anvendt som symboler eller begreber. Måske kunne de i visse tilfælde også bruges til at tælle med, hvilket indskriften på den nu tabte Gummarp-runesten fra Blekinge kunne tyde på. Her lyder teksten »Hådulv satte tre stave, fff.« f-runen er som bekendt den første rune i futharken.

Binderuner kendes i særlig grad fra middelalderens runeindskrifter, hvor metoden bruges for at spare plads. Der er i kilderne flere eksempler på meget opfindsomme binderuner, når runeristeren har indset, at han/hun var ved at løbe tør for plads at skrive på (se figur 3 s. 28). I jernalderen er binderuner ret sjældne, men kendes fra spydskaftet fra Kragehul (se figur 4 s. 29) og på Undley-brakteaten (en guldmedaljon fra Suffolk i England). I alle tilfælde repræsenterer binderunerne de enkelte runers lydverdi og kan ikke opfattes som en sammenstillet symbolverdi.

Samstavsruner er en anden måde at knytte runer sammen på, og i modsætning til binderuner, som står på en vandret linje, er samstavsrunerne anbragt over og under hinanden på en lodret linje, som udgør hovedstaven. Ligesom for binderunerne repræsenterer de enkelte runer i en samstavsindskrift hver sin lyd. Fra Danmark kender vi kun til to indskrifter, som delvis er

skrevet med samstavsruner, og de er begge fra vikingetiden. Det er runestenene fra Sdr. Kirkeby på Falster samt en af runestenene fra Hedeby (se figur 5 s. 30 og figur 6 s. 32).

God rejse!

Efter denne korte gennemgang står det klart, at symbolet i rum-missionens logo nok er runer, men de har ikke meget med vikingetidens skriftbrug at gøre. Runerne og deres navne er hentet fra jernalderens runealfabet, og deres symbolladede brug hører til i de forestillinger, som er blevet til inden for New Age ca. 1000 år senere.

Vi ved ikke meget om, hvad en viking ville sige eller gøre for at sikre sig en god rejse. Måske ville han ofre et eller andet til Njord, hvis rejsen gik over havet, og det gjorde den ofte. Måske ville han påkalde guderne for at få dem til at beskytte skibet – lidt i stil med den måde, som nogle runeristere skrev en beskyttelsesformel på de runesten, hvor der står ›Lad Tor vie disse runer‹ som fx den ovenfor nævnte Sdr. Kirkeby-runesten. Og måske ville vikingens frænder hæve hånden til hilsen og sige *Far heill ok sæll!* ›Rejs trygt og godt!‹ (egtl.: »Rejs hel og salig/lykkelig«), og det kan jo blive de sidste ord for denne gang og mit ønske for Andreas Mogensen og hans nye mission. Skrevet med vikingetidens runer ville det se sådan ud:

𐀓𐀔𐀕 : *𐀔𐀕 : 𐀔𐀕𐀖 : 𐀔𐀕

Lisbeth M. Imer, seniorforsker,
Nationalmuseet

Sprogviden: I køkkenet

1. *Fedtegrever, leverpostej og svinekød* har alle delvist skiftet betegnelse i markedsføringen. Til hvad henholdsvis? Og ud fra hvilket motiv mon?
2. Fra hvilket sprog kommer vores ord *te*? Hvad med *chai*?
3. Hvilket ord gemmer sig bag *dør* i *dørslag*?
4. Hvilke bær hedder på svensk *smultron*?
5. Hvad var *cervelatpølse* oprindeligt lavet af, og hvordan kan man se det?
6. Er eller har *paj* været en officielt accepteret dansk skrivevariant af *pie*?
7. Fra hvilket sprog kommer *avocado*, og hvad er ordets grundbetydning?
8. *Beskøjt, biscuit, bisquit, biscotto* og *tvebak* er alle variationer over samme tema. Hvilket?
9. Hvilke fødevarer gemmer sig i følgende navne: *Bethlehem, Marathon* og *Cicero*?
10. I amerikansk engelsk har det medbragte ord *corn* fået en ny betydning – hvilken og hvordan? Og fra hvilket sprog kommer det britiske ord for amerikansk *corn*?
11. Nogle drikker gerne deres *kaffe* med *sukker*. Hvilket sprog er ophav til begge ord?

Figur 6 (til s. 30). Indskriften på Sønner Kirkeby-stenen lyder »Sasser satte denne sten efter Asgot, sin bror, og han døde på Gotland. (Lad) Tor vie disse runer.« Det er Tor vie-formlen, der er skrevet med samstavsruner. Illustration: Nationalmuseet.

